

כנס הרצליה
השנתי העשירי
על מאזן החוסן והביטחון הלאומי

הרצליה 2010 HERZLIYA

31 בינואר - 3 בפברואר, 2010

The Tenth Annual
Herzliya Conference

התהליך המדיני הישראלי-פלסטיני: היבטים בילטראליים, אזוריים, גלובאליים וכלכליים

מסמך מסכם

מחברים: רחל מכטיגר ושמוליק בכר

המרכז הבינתחומי הרצליה
בית ספר לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה
המכון למדיניות ואסטרטגיה

המסמך משקף את דעתם של הכותבים בלבד

התהליך המדיני הישראלי-פלסטיני:

היבטים בילטרליים, אזוריים, גלובליים וכלכליים

מחברים: רחל מנטיגר ושמוליק בכר

סיכום מנהלים

המציאות האסטרטגית של ישראל בשנת 2010 טומנת בחובה סיכונים ואיומים קרובים ורחוקים, אבל גם הזדמנויות וסיכויים. אלה יוצרים תמונה מורכבת ובעלת השלכות מכריעות באשר לעתידה של ישראל ושל הסכסוך הישראלי-ערבי.

היעד המרכזי שישראל צריכה לחתור אליו הוא השגת הסכמי שלום עם שכנותיה הערביות ובראש ובראשונה עם הפלסטינים, במטרה לכוון לצד מדינת ישראל מדינה פלסטינית בת-קיימא, ולשים קץ לסכסוך. זאת, על מנת להבטיח את קיומה של ישראל למשך דורות רבים כמדינה יהודית, ציונית ודמוקרטית וכחלק בלתי-נפרד מהקהילה הבינלאומית. מהלכים חד-צדדיים מצדה של ישראל לא יפתרו את בעיותיה, והם עלולים להיות גרועים יותר מהסדר מוסכם על שני הצדדים, סבוך ובעייתי ככל שיהיה. גם מצב בו ארה"ב או הקהילה הבינלאומית מתיבות לשני הצדדים הסדר כפוי – אינו רצוי.

לפיכך, ישראל צריכה לגבש יוזמה מדינית אסטרטגית לקידום השגת היעד של שתי מדינות לשני עמים ולהציגה בהקדם. גישה זו אמורה לספק מענה הולם לאינטרסים הביטחוניים והלאומיים החיוניים שלה. יעד זה מקובל כיום הן על ממשלת ישראל, כפי שהדבר לידי ביטוי בנאום בר-אילן של רה"מ נתניהו ב-14 ביוני, 2009, והן על ממשלת הרשות הפלסטינית (להלן: הרש"פ) בהנהגת מחמוד עבאס (אבו מאזן) וסלאם פיאד.

הצורך בגיבוש יוזמה כזו מתחייב דווקא נוכח האתגרים המקשים כיום על השגת הסכם: שלטון חמאס בעזה; האפשרות שחמאס ישתלט על הגדה המערבית; האפשרות שחמאס, חזבאללה ואיראן ינקטו מהלכים תוקפניים שיובילו לסבב אלימות נוסף; והאיום שמציבים ארגוני האסלאם הרידקאלי על ישראל ועל מדינות ערב המתונות. גם השיקול הדמוגרפי צריך לשמש תמריץ להשגת הסכם: אם ישראל לא תקדם את רעיון שתי המדינות, היא עלולה למצוא את עצמה לבסוף במדינה דו-לאומית שבה יהיו היהודים מיעוט, וכך יבוא אל קצו החזון הציוני.

מעבר לכך, בהיעדר דינמיקה של תהליך, החמאס וגורמים עוינים לישראל נוטים לפרובוקציות, דוגמת פרשת המשט לעזה במאי 2010, במגמה לחזק את שלטון החמאס ולהביא להוקעתה של ישראל ולבידודה בזירה הבינלאומית. יוזמה מדינית מצדה של ישראל עשויה לנטרל את הכוחות הקיצוניים, ולעודד את הפלסטינים לנקוט יוזמות דומות שיובילו אותם לעצמאות ולבניין מדינת הלאום הפלסטינית מתוך עוצמה וביטחון עצמי ולא מתוך קורבנות תמידיים. עם זאת, בשלב זה נראה כי בצד הפלסטיני אין היכולת או הרצון לחדש את המו"מ עם ישראל, היות שההנהגה הפלסטינית נחושה להציב בפני ישראל תנאים מוקדמים וחסרי תקדים לחידוש המו"מ.

נוכח האילוצים והאתגרים הקיימים, קיימות כיום גישות שונות באשר לדרך המועדפת לקידום הסכם עם הפלסטינים:

1. גישה ה-Top Down: על-פי גישה זו יש להגיע להסכם על בסיס תוכנית מדינית מגובשת להקמת מדינה פלסטינית. אף שיש חשיבות לבניית כוחות הביטחון הפלסטיניים ולהקמת מוסדות הלאום הפלסטיניים – כל אלה אינם מהווים תחליף לתהליך מדיני סדור.

2. גישה ה-Bottom Up כשלב מכין ל-Top Down: על-פי גישה זו, יש לבנות את המדינה הפלסטינית מלמטה למעלה, כלומר, לכוון חוק וסדר, מוסדות מתפקדים ובני-קיימא, ולהזניק את הכלכלה הפלסטינית תוך שיתוף פעולה בין ישראל לבין הפלסטינים. מצדדי גישה זו בצד הישראלי גורסים כי בטווח הנראה לעין לא ניתן להשיג הסכם עם הפלסטינים, במיוחד כל עוד מתקיים שלטון חמאס בעזה המקשה על הרש"פ ואש"פ, וכל עוד ישראל ניצבת בפני סכנות ואיומים של טרור פלסטיני, שאינם מאפשרים לה יציאה מהגדה. גם בצד הפלסטיני יש מי שאימצו את גישה ה-Bottom Up מנימוקים לאומיים פלסטיניים. רה"מ הפלסטיני סלאם פיאד סבור שזו הדרך הטובה ביותר לקדם את חזון שתי המדינות, בהאמינו כי יש לבנות את מוסדות המדינה הפלסטינית מן היסוד, באופן שיאפשר בסופו של

דבר להכריז על הקמת מדינה פלסטינית בשנת 2011, וכך לזכות בהכרת הקהילה הבינלאומית, גם במצב בו הכיבוש הישראלי בגדה המערבית נמשך.

3. גישה המשלבת בין Bottom Up ל-Top Down: גישה זו מבטאת את עמדתה של ממשלת ישראל הנוכחית, המקבלת את רעיון שתי המדינות באופן עקרוני, אך רואה צורך להקים את המדינה הפלסטינית מלמטה למעלה בסיוע כלכלי וביטחוני ישראלי ובינלאומי, שילול הסרת מחסומים, הכשרת כוחות הביטחון הפלסטיניים וקידום פרויקטים כלכליים שיאפשרו צמיחה מהירה ורווחה לפלסטינים.

התמודדות עם האתגרים והמכשולים הניצבים בפני שני הצדדים לסכסוך הישראלי-פלסטיני מצריכה תמיכה וסיוע מצדה של הקהילה הבינלאומית, בראש ובראשונה מצד ארה"ב, ויחד עמה גם האיחוד האירופי ומדינות ערב, על מנת לאפשר למו"מ להתחדש ולהסתיים בהסדר קבע. השנה האחרונה עמדה בסימן מתיחות קשה בין הממשל האמריקני לבין ממשלת ישראל, לאור חילוקי דעות מהותיים באשר לחידוש המו"מ, ונוכח הלחצים שהפעיל ממשל אובמה על ממשלת נתניהו. ואף על פי כן, ארה"ב עדיין מחוייבת לברית האסטרטגית עם ישראל, ורואה בהשלמת התהליך המדיני בהסכם שלום ישראלי-פלסטיני אינטרס אמריקני מובהק. ממשלת ישראל תצטרך להתמודד עם האתגרים הקשים תוך הסתמכות על ארה"ב ועל בסיס הבנה שאין סתירה בין האינטרסים הלאומיים של ארה"ב לבין אלו של ישראל. זאת משום שארה"ב מודעת לצרכים הביטחוניים של ישראל ושואפת להבטיח את קיומה כמדינה יהודית ודמוקרטית.

גורם בינלאומי חשוב נוסף החיוני לקידום התהליך המדיני הוא האיחוד האירופי, שמנהיגו מבקשים ליטול חלק פעיל יותר בענייני האזור, ומכירים בבכורתה של ארה"ב בו. באיחוד מודעים לכך שמדיניותם באזור עד כה נעדרה קוהרנטיות, וכי נדרשת מדיניות סדורה וברורה, שאחד מעיקריה יהיה התקרבות מהותית לישראל, לצורך ביסוס אמון הנדרש למילוי תפקיד אירופי משמעותי יותר באזור. האיחוד גם מיעד לעצמו תפקיד בקידום הכלכלה הפלסטינית, שיוביל לכך שהסקטור הפרטי הפלסטיני יאפשר צמיחה מהירה ורווחה לתושבי הגדה המערבית. זאת, מתוך תפיסה שהתקדמות במישור הכלכלי תאיץ את המסלול המדיני ותאפשר הקמת מדינה פלסטינית בת-קיימא ומשגשגת. האיחוד רואה עצמו כמי שמוגל לשמש מודל לחיקוי לצדדים לסכסוך המזרח-תיכוני, היות שגם תהליך הקמתו של האיחוד החל משיתוף פעולה כלכלי שנוצר לאחר מלה"ע ה-2 בחסות אמריקנית.

גורם בינלאומי אחר שיש לו משקל רב בתהליך המדיני הוא מדינות ערב, ובעיקר המדינות הנמצאות במגעל הראשון שמסביב לישראל ולרש"פ. אף שיש מי שמפקפק ביכולתן של מדינות ערב לסייע בקידום התהליך או בנכונותן לעשות זאת, ברור כי הלגיטימציה הערבית לפתרון הסכסוך היא תנאי כמעט הכרחי, במיוחד עבור הפלסטינים. למדינות ערב, ובמיוחד למצרים, ירדן וסעודיה יש משקל רב בתהליך קבלת ההחלטות בקרב הפלסטינים, ומעורבותן בעבר אפשרה התקדמות בתהליך השלום, כפי שהיה ביכולתה לתקוע מקלות בגלגליו.

מעבר למישור המדיני, תהליך השלום המזרח-תיכוני התאפיין בשני העשורים האחרונים גם בממד כלכלי מובהק. בעקבות הסכמי השלום עם מצרים ועם ירדן, ובמיוחד לאחר חתימת הסכם אוסלו, נוצר שיתוף פעולה כלכלי ישיר ועקיף בין ישראל לבין רבות ממדינות ערב, אם כי היה זה לרוב שיתוף פעולה מוגבל למדי. הסיבות לכך היו אופיו הקר של השלום עם ישראל, והשוני בין מאפייני הכלכלה הישראלית, המבוססת בעיקר על היי-טק ובין הכלכלות הערביות, שם הביקוש למוצרים אלה הנו נמוך. ואף על פי כן, בשנים האחרונות חל גידול משמעותי בהיקף הסחר בין ישראל לבין מצרים וירדן, הודות להסכמי ה-QIZ (Qualified Industrial Zones), שכעת ישראל מבקשת לאמץ גם עם הרש"פ, כמודל ראוי לחיקוי.

באשר לכלכלה הפלסטינית, בשנת 2009 הסתמנה צמיחה משמעותית בגדה המערבית, ויש צפי להמשך המגמה עם הוצאתם לפועל של כמה פרויקטים גדולים בתחום הבנייה, התקשורת הסלולרית, התחבורה והחשמל, בסיוע ישראלי ובמימון זר (אירופי וערבי). יש לדאוג לכך שהמגמות החיוביות האלה תימשכנה באמצעות סיוע לסקטור הפרטי הפלסטיני, שהוא כוח מתון בפוליטיקה הפנים-פלסטינית. כמו כן, אין להשתמש בכלכלה כאמצעי לחץ לקידום תהליך השלום אלא כמכשיר לבניית מתינות. שגשוג כלכלי יוביל ליציבות ויקדם שלום יציב יותר.

לאור האמור לעיל, ניתן לפתח שורה של פרויקטים חיוניים למזדה"ת בשיתוף פעולה בין ישראל למדינות ערב, בתחומים כמו: התפלת מים, אנרגיה סולארית, הצבת משאבות נפט וגז, הקמת דרכי תעבורה שתחברנה בין אסיה, אירופה ואפריקה. גם בזירה הפלסטינית ניתן ליישם שורה ארוכה של מהלכים לקידום הכלכלה המקומית שיעודדו צמיחה, ייצרו מקומות עבודה וייצרו אמון בין ישראל לרש"פ.

א. הקדמה

הסביבה האסטרטגית של ישראל בשנת 2010 טומנת בחובה אוסף של אימים קרובים ורחוקים המשולבים ביניהם, והיוצרים תמונה מורכבת, שיש לה השלכות גם על עתידו של הסכסוך הישראלי-ערבי:

1. איראן המתקדמת לעבר סף גרעיני היא האיום המשמעותי ביותר כיום למדינת ישראל, והיא מאיימת גם על מדינות המזרחית, ומתריסה נגד ארה"ב ונגד הזירה הבינלאומית ככלל.
2. המשבר הכלכלי העולמי, שלא היה כמותו עשרות שנים, עדיין לא חלף.
3. ארה"ב מתמודדת עם סדר יום חיצוני ופנימי עמוס, ולא מסתמנת הכרעה קרובה בעניין חלק ממרכיביו. בנסיבות אלה מתעוררות שאלות באשר למעמדה של ארה"ב ולכוחה, ולעתיד מנהיגותה בעולם.
4. גורמים לא-מדינתיים, ובמיוחד כוחות אסלאמיים רדיקאליים, עלו בחשיבותם, בד בבד עם היחלשותן של מדינות האזור. בכוחם של ארגונים כיום ליצור נזק ללא תקדים, דבר המחייב פרדיגמה שונה לגמרי מטיפול במדינות בעלות צבא סדיר.
5. הגורמים הרדיקאליים באזור, ובראשם איראן, סוריה, חזבאללה וחמאס, סבורים כי ידם על העליונה במזה"ת. האינטרס שלהם הוא להנציח את הסכסוך הישראלי-ערבי, וליצור מעגל אלימות שיעמיד את ישראל בקשיים גדולים ובדילמות קיומיות. כבר עתה מתמודדת ישראל עם הסתה חסרת תקדים נגדה ונגד מדיניותה, באופן שמטיל ספק בזכות קיומה כמדינה יהודית. הגורמים הרדיקאליים מעונינים להוסיף ולערער על הלגיטימיות של ישראל כיישות ריבונית בת-קיימא באזור.

לצד אימים אלה, טומנת בחובה שנת 2010 גם היבטים חיוביים, ואולי אף הזדמנויות:

1. לראשונה זה שנים שורר בגבולותיה של ישראל בצפון ובדרום שקט; אף כי מתוח, שקט זה הוא פרי ההרתעה הישראלית שחזקה במלחמת לבנון השנייה ולאחר מכן בעקבות מבצע "עופרת יצוקה" בינואר 2009.
2. בגדה המערבית מגלים כוחות הביטחון הפלסטיניים יכולות חסרות תקדים, תוך שיתוף פעולה ביטחוני עם ישראל, שהביא לרגיעה משמעותית בפעילות הטרור נגד ישראלים הן בגדה והן בתוך הקו הירוק. ברקע לכך עומדת כאמור התחזקות ההרתעה של ישראל, אך שיתוף הפעולה הזה הוא ביטוי לחשש שהגדה תהפוך גם היא ל"חמאסטאן", כפי שקרה בעזה.
3. יש ניסיון, גם אם כושל בשלב זה, להתניע את המו"מ עם הפלסטינים, על בסיס המחויבות של ישראל, שניתנה על-ידי רה"מ נתניהו ועל-ידי קודמו אולמרט, לפתרון של שתי מדינות. פתרון זה נתמך גם על-ידי כל הצדדים הנוגעים בדבר, קרי: ארה"ב, הקוורטט ומדינות ערב, ומקובל על רוב מכריע בחברה הישראלית.
4. קיימת אפשרות להתקדמות עם הסורים, במיוחד אם המאבק הבינלאומי נגד איראן יצליח. ישראל החמיצה הזדמנות לשאת ולתת עם סוריה כאשר זו היתה חלשה, אבל הדבר אפשרי גם היום, כאשר המטרה היא להרחיקה מהשפעת איראן ולהפסיק את הסיוע שהיא מעניקה לחזבאללה.
5. יש לישראל בסיס משותף רחב עם העולם הערבי נגד האיום האיראני.

במציאות מורכבת זו נדרשים באזור, ובעולם בכלל, אומץ לב, יוזמה מדינית ואסטרטגית, ביטחון, מנהיגות ואחריות. בישראל נדרשת גם הבנה עמוקה של מה שטוב ונכון למדינת ישראל ולאינטרסים החיוניים שלה.

ב. הממד הביטראלי הישראלי-פלסטיני: פתרון שתי מדינות לשני עמים

היעד המרכזי שמדינת ישראל צריכה לחתור אליו הוא השגת הסכם עם הפלסטינים שישים קץ לסכסוך ולתביעות ההדדיות ויכונן מדינה פלסטינית בת-קיימא לצד מדינת ישראל. האלטרנטיבות מכתובות לישראל לסמן גבול בתוך שטח א"י המנדטורית, שבתוכו יתקיים רוב יהודי מסיבי ומוצק לדורות, ומצדו השני מדינה פלסטינית. זה דרוש לישראל לא כחסד או כטובה לפלסטינים אלא משום שרק כך תבטיח ישראל את זהותה ואת עתיד הדורות הבאים בארץ. האלטרנטיבות למדינות זו הן המודלים של בוסניה ובלפסט. גם האלטרנטיבה של צעדים חד-צדדיים מצדה של ישראל תהיה מלווה בבידוד גובר שלה בזירה הבינלאומית. מהלכים חד-צדדיים מצד ישראל או מצד הפלסטינים גרועים מהסדר מוסכם על שני הצדדים. מכל מקום, מוטב שלא תהיה זו ארה"ב שתכפה הסדר על הצדדים, על אף החשיבות הרבה שיש למעורבות האמריקנית באזור.

יעד שתי המדינות מוסכם כיום על ישראל. רה"מ נתניהו נתן ביטוי לכך בנאום בר-אילן בו הצהיר כי ישראל רואה בחזונה את מדינת ישראל לצדה של מדינה פלסטינית עם דגל והימנון, שתהיה בת-קיימא מבחינה מדינית, פוליטית וכלכלית. על-פי הודאת רה"מ הפלסטיני סלאם פיאד, יעד זה מקובל גם על הפלסטינים. הדוברים הרשמיים של ישראל והרש"פ מביעים מחויבות למפת הדרכים. לטענת פיאד, מפת הדרכים מכילה כמה היבטים חשובים מבחינת הפלסטינים: היא מתייחסת לכינונה של מדינה פלסטינית ריבונית ולסיום הכיבוש הישראלי כדבר נתון ומחויב המציאות, ודוגלת ברעיון של שתי מדינות; יש בה קריאה להקפאה מוחלטת של ההתנחלויות, והכרה בכך שהמדינה הפלסטינית צריכה לכלול את המקומות בהם הן נמצאות כיום; היא מתייחסת למחויבות הפלסטינית לפיתוח המסוגלות של הרש"פ למשול בכל תחומי הממשל, ובמיוחד בתחומים כגון הביטחון, הכלכלה החוק והמשפט; והיא רואה מתאם בין מימוש המחויבות הפלסטינית בתחום הביטחון לבין התביעה שישראל תסיג את כוחותיה מהגדה המערבית.

יחד עם זאת, ישראל ניצבת בפני אתגרים לא פשוטים בדרך לקידום ההסכם עם הפלסטינים: עזה נשלטת כיום על-ידי חמאס, ובכדי שיהיו תוקף ויכולת יישום להסכמים עם הפלסטינים, המצב בעזה חייב להשתנות. אתגר משמעותי נוסף הוא סוגיית הביטחון. ישראל אינה רוצה להגיע למצב שבו, לאחר פינוי השטח עד המילימטר האחרון במסגרת הסדר קבע עם הפלסטינים, היא תמצא את עצמה במציאות הקיימת כיום מול חזבאללה בלבנון ומול חמאס בעזה. לפיכך, יידרו סידורי ביטחון וסידורי פיקוח ובקרה לצד ההתקדמות בפיתוחו של מערך היירוט הרב-שכבתי של ישראל, שיביאו בהדרגה את ישראל למציאות אחרת עד סוף העשור הנוכחי.

ג. אתגרים ומכשולים בפני חידוש תהליך השלום הישראלי-פלסטיני

יש הסבורים כיום שהזמן פועל לרעתה של ישראל, בין היתר, בשל הסיבות הבאות:

1. השקט הביטחוני השורר בגבולותיה של ישראל עלול להסתיים אם תוך זמן קצר לא יהיו צעדים פרודוקטיביים בדרך להסכם שלום. חזבאללה וחמאס, הנתמכים על-ידי איראן, ממשיכים להתכונן לסבב האלימות הבא.
2. ארגוני האסלאם הרדיקאלי מוסיפים להיות איום על המזה"ת כולו, ובמיוחד על מדינות ידידותיות לישראל או כאלה שיש להן הסכמי שלום עמה. המשך תהליך ההקצנה עלול לפגוע במחויבותן של אותן מדינות ערביות להסכמים שחתמו עם ישראל.
3. הבעיה הדמוגרפית: בתוך מספר שנים, גם אם נתחשב בוויכוחים המתנהלים בין הדמוגראפים, אם בשטח שבין בין נהר הירדן לים התיכון תהיה ישראל היישות המדינית היחידה, היא תהיה למעשה מדינה דו-לאומית או מדינה אחת לשני עמים, בה מחצית האוכלוסייה יהודית והמחצית השנייה לא-יהודית או פלסטינית, כפי שהיו דרום אפריקה ורודזיה בעבר. שתי האפשרויות אינן עולות בקנה אחד עם החלום הציוני.

גורמי ממשל בכירים בישראל קובעים, כי רק ישראל חזקה, בעלת ביטחון עצמי ומרתיעה תוכל לעשות שלום. הסדר מדיני באזור לא ייכון כל עוד יריביה של ישראל באזור יחשבו שניתן להביסה בכוח צבאי, להתישה באמצעות טרור או ללכוד אותה במלכודות דבש דיפלומטיות. רק כאשר יריביה של ישראל יידעו שלא ניתן להשיג מטרות אלו, ישרור שלום באזור. על ההנהגה המדינית בישראל מוטלת האחריות העליונה לחפש אחר כל דרך בתוך המציאות הזו כדי להתקדם בתהליך המדיני, שכן החלופות גרועות בהרבה. על מנת להגשים את החלום הציוני זקוקה ישראל לצירוף של עוצמה צבאית, פנימית-חברתית,

כלכלית, טכנולוגית ומדעית. אך מעל לכל, נדרשת ישראל להגיע לשלום עם שכנותיה כדי להגשים חלום זה. מדינה יהודית, ציונית ודמוקרטית של ממש תתקיים רק כאשר תצליח ישראל לכוון שלום והסדרים עם שכניה, בראש ובראשונה עם הפלסטינים.

כיום, ישראל מרתיעה וחזקה יותר מכל מדינה אחרת מטריפולי שלוב ועד טהראן, ולכן היא יכולה להרשות לעצמה, מעמדה זו של חוזק וביטחון עצמי, לנוע קדימה להסדרי שלום. עמידתה של ישראל על עמדותיה והצגה בהירה וברורה של כוונות אלה, תעודד ותמריץ גם את המנהיגים הפלסטיניים הנכונים כבר עתה לעשות את הצעד שיחלץ את עמם ממצב של קורבן ויהפוך אותם למי שעושה, בונה ומכין את היסודות למדינה הפלסטינית, ולמי שמושיט את היד להסדר עם ישראל מעמדה של כוח וביטחון עצמי. מציאות זו נראית היום רחוקה מאוד, אך טווח הזמן למימושה תלוי במידת אומץ הלב, הכוח הפוליטי והפיכחון שתגלינה ההנהגות של שני הצדדים.

גורמים בכירים בישראל סבורים, כי על מנת ששני הצדדים ייכנסו למו"מ, דרושה מציאות בה הפלסטינים ייתקלו בחזית בינלאומית אחידה, ללא סדקים בין ארה"ב, האו"ם, האיחוד האירופי ורוסיה. שכן, אם יימצא סדק תמיד יהיו בקרב הפלסטינים מי שיבקשו לנצלו על מנת לתקוע מקלות בגלגלי תהליך השלום. לצד זה, יש צורך ברוח גבית מהעולם הערבי וסיוע כלכלי ופיננסי לרש"פ, כדי שזו תמשיך בתנופת ההתפתחות הכלכלית. ישראל צריכה להבטיח שבמסגרת המו"מ תהיה עמידה חד-משמעית על הגנת האינטרסים הביטחוניים החיוניים שלה, בלי לוותר, ולו לרגע, על היעד של השגת שלום.

מנגד, נראה כי הפלסטינים אינם יכולים או אינם רוצים לקבל החלטה על חידוש המו"מ עם ישראל. ממשלת נתניהו אימצה שתי החלטות תקדימיות במגמה להביא את הפלסטינים לשולחן המו"מ: האחת, הודעתו של ראש הממשלה כי הוא מאמץ את עיקרון שתי המדינות, והאחרת, שהתקבלה מאוחר יותר – בדבר הקפאת הבנייה בהתנחלויות. אך הפלסטינים סירבו לחדש את השיחות גם לאחר שישאל נקטה צעדים אלה, והוסיפו תנאים חדשים: שישאל תקפיא לחלוטין את הבנייה בכל השטחים, כולל במזרח ירושלים, ושהמו"מ יתבסס על העיקרון של גבולות 1967. הפלסטינים לא הציבו תנאים מסוג זה לפתיחת מו"מ על הסדר קבע במגעים קודמים שניהלו מול ראשי הממשלה הקודמים של ישראל - ברק, שרון ואולמרט.

גם ניסיונות ישראל לקדם את שיתוף הפעולה הכלכלי עם הפלסטינים זוכים לא אחת לכתף קרה. כך, פגישה בין השר לשיתוף פעולה אזרחי סילבן שלום עם שר הכלכלה הפלסטיני בספטמבר 2009, זכתה לביקורת מיידית הן מצד חמאס והן מצד גורמים בתוך תנועת פת"ח, והשר הפלסטיני נאלץ להתפטר כעבור שבועיים. מקרה אחר שיכול להעיד על האווירה נגד ישראל הוא שריפת מוצרים של מפעלים וחברות שפועלים בהתנחלויות בגדה המערבית, אף ש-25 אלף פלסטינים מועסקים בהם. בישראל מתפרשת התנהגותם של הפלסטינים כהתחמקות מקבלת ההחלטה האסטרטגית לחדש את המו"מ ואולי אף כניסיון ציני לסחוט ויתורים מישראל בלי לבצע שום ויתור בעצמם.

ד. גישות שונות לקידום תהליך השלום הישראלי-פלסטיני

נוכח האילוצים והאתגרים הנ"ל, ישנן כיום כמה גישות באשר לדרך המועדפת לקדם הסכם עם הפלסטינים:

1. גישת ה-Top Down – הסכם הכולל תוכנית מגובשת להקמת המדינה הפלסטינית.
2. גישת ה-Bottom Up – המצדדת בבניית מדינה פלסטינית "מלמטה למעלה", דהיינו כינון חוק וסדר, מוסדות מתפקדים ובני-קיימא, וכן תנועה וגישה בטוחה לאנשים וסחורות.
3. גישה המשלבת בין ה-Top Down ל-Bottom Up.

1. גישת ה-Top Down

גישה זו גורסת כי יש לקדם את ההסכם עם הפלסטינים באמצעות מו"מ שיתווה את מאפייני ההסכם או באמצעות תוכנית מגובשת ליישום. על-פי תומכי גישה זו, חזון שתי המדינות יושג רק אם ישראל תגבש תוכנית מדינית ותהיה זו שמובילה את התהליך המדיני באזור. היתרון בתוכנית שישאל יוזמת טמון בכך שהיא משקפת את המטרות הלאומיות של ישראל, להבדיל ממצב בו גורמים אחרים יציגו תוכניות משלהם, ואילו ישראל תיאלץ להגיב או להיגרר אחריהם.

בהקשר זה הוצגה השנה תוכניתו המדינית של ח"כ שאול מופז (קדימה) להקמת מדינה פלסטינית בשני שלבים: בשלב הראשון תוקם מדינה פלסטינית עם גבולות זמניים על פני כ-60 אחוז מהשטח עם רצף מלא, שכללו 99 אחוז מכלל האוכלוסייה הפלסטינית. בשלב זה לא יפוגו יישובים, אך הפלסטינים יזכו ברצף טריטוריאלי בשטחי הגדה המערבית. בשלב השני יתנהל מו"מ על הסדר הקבע, ובו תידונה ותיושמה סוגיות הליבה: ירושלים, בעיית הפליטים וגבולות הקבע. בסיום שלב זה, שטחה של המדינה הפלסטינית יהיה זהה לגודל שטחי הגדה המערבית ועזה בגבולות 1967, אך הגבולות לא יהיו חופפים לגבולות 1967. גושי ההתיישבות, קרי: מעלה אדומים, אפרת, גוש עציון, אריאל, והאזורים שבמערב השומרון יכללו בשטחה של ישראל ויעניקו לה גבולות בני-הגנה. הרעיון הוא להציג תוכנית בת-ביצוע, בתקווה שזה מה שישכנע את הפלסטינים להתקדם במו"מ.

מצדדיה של גישה זו בישראל מכירים אמנם בתרומתו של תהליך ה-Bottom Up להמשך בניית כוחות הביטחון הפלסטיניים ולשיפור מלחמתם בחמאס, אך הם אינם תולים תקוות בכך שהוא יביא להסכם בין הצדדים. תוכניתו של רה"מ הפלסטיני פיאד לשפר את החיים בשטחים הפלסטינים והישגיה הכלכליים עד כה מרשימים, אבל זה לא מה שיגרום לכך שמדינה פלסטינית תוכל בשלב זה לתפקד היטב. בהחלט ראוי לקדם את גישת ה-Bottom Up וליישמה, אך אם לא תהיה תוכנית מגובשת, ורצוי שתהא זו תוכנית ישראלית, לא תהיה התקדמות לכיוון של הסכם על שתי מדינות. יש חשיבות קריטית למו"מ המדיני, ויש להתחילו מההבנות הקונסטטואליות שכבר גובשו בעבר בין ישראל לפלסטינים.

2. גישת ה-Bottom Up כשלב מנין ל-Top Down

לעומת הגישה המצדדת בקיום שיחות כדרך האפקטיבית היחידה להשגת הסכם, יש בישראל מי שמטילים ספק בכדאיות קיום שיחות בין ישראל לפלסטינים, שעה שגם ההצעות הנדיבות ביותר שהוצעו לפלסטינים נדחו או שלא זכו לתשובה מצד הפלסטינים. לשיטתם צריך להימנע מהשגיאות שנעשו בהסכמי אוסלו, ובמיוחד אלה שנעשו בשיחות קמפ דייוויד בשנת 2000, ולפיכך הדרך המועדפת היא להקים את היסודות למדינה הפלסטינית בשטח. גישה זו דוגלת בבנייה הדרגתית של מאפיינים של מדינה בשטחי הרש"פ, כהכנה לקראת הקמתה בפועל של המדינה הפלסטינית.

הנימוק הביטחוני לגישת ה-Bottom Up הוא שישראל צריכה להיות זהירה בעניין חידוש השיחות עם הפלסטינים, שכן כישלון יתפרש כניצחון לרדיקאלים, אשר עלול להיות גרוע מהמציאות עמה מתמודדת ישראל כיום. בבסיסה של גישה זו עומדת ההערכה כי הרש"פ ואש"פ לעולם לא יכירו במדינה יהודית, לעולם לא יוותרו על סוגיות כמו ירושלים והפליטים, וכי גם מדינות ערב לא תאפשרנה להם להתגמש. הרדיקאלים מקווים שכאשר איראן תהיה מעצמה גרעינית, אזי תחת המטרייה האיראנית, אולי יצליחו שליחיה – חמאס, חזבאללה וסוריה – להכריע את ישראל. לכן, על ישראל להפגין זהירות בכל הקשור לענייני ביטחון, לעשות את המירב כדי לשאת ולתת עם העולם הערבי, תחת הנהגת מצרים, סעודיה וירדן, ולמצוא דרכים למצות את אפשרויות השלום, תוך כדי התמקדות באתגר העיקרי – איראן. לפי גישה זו, כל עוד מתקיים שלטון חמאס בעזה, אש"פ אינו יכול לחתום על הסכם עם ישראל, וכל עוד איראן מתחזקת – כל הסכם שלום יכול להוביל לכישלון, שיהיה גרוע יותר מן המציאות השוררת כיום. לכן מתבקש אורך רוח.

תפישה זו מעדיפה, על כן, את המשך תהליך ה-Bottom Up בו החלה הרש"פ, אשר הניב הישגים חסרי תקדים בתחום הביטחוני. לראשונה, הפלסטינים בגדה המערבית אינם מטיפים לטרור, אינם תומכים בו ונלחמים בחמאס. תרם לכך גם חיזוק דימוי ההרתעה הישראלית בעקבות מבצע "עופרת יצוקה". תהליך זה צריך להימשך, תוך שיתוף פעולה בין ישראל לרש"פ, עד שרמת הביטחון בגדה תתקיים על-פי הסטנדרטים של ישראל. ישראל לא תוכל להסיג את צה"ל מהגדה כל עוד אין יכולת מודיעינית לטפל בכל האיומים, וההערכה היא שללא יכולת כזו, עריה המרכזיות של ישראל תהינה תחת איום של טילים וטרור. ישראל תתעקש שלפני יציאת צה"ל מהגדה יתפרשו בה כוחות בינלאומיים.

גישת ה-Bottom Up אומצה גם בצד הפלסטיני, אם כי בנימוקים שונים בתכלית. שם מאמינים כי הדרך הטובה ביותר לקדם את חזון שתי המדינות היא באמצעות בניית מוסדות הלאום הפלסטיניים מן היסוד. על-פי גישה זו, אותה מוביל בצד הפלסטיני רה"מ הפלסטיני סלאם פיאד, התהליך עולה בקנה אחד עם היחסים בין הרש"פ לקהילה הבינלאומית, ובכללה ישראל. במסגרת זו כבר הושגה התקדמות בשנים האחרונות בתחומים של משילות, ביטחון, ניהול פיננסי, תשתיות, שירותים חברתיים ופרוייקטים בתחום הפיתוח הקהילתי.

בכוננת רה"מ הפלסטיני פיאד להאיץ את המהלכים בשטח לקראת הקמת מדינה עד שנת 2011. התהליך הוא אמנם חד צדדי, אבל מטרתו אינה לבטל את התהליך המדיני אלא לחזקו. התהליך המדיני קריטי כדי להגיע לסיום הכיבוש, והוא מחייב את סיועה של הקהילה הבינלאומית, ובראשה ארה"ב, שאמורה למלא בו תפקיד מרכזי. הנחת היסוד של תוכנית פיאד היא שעד שנת 2011 תיווצר מסה קריטית של שינוי בשטח. אם לא תהיה התקדמות מקבילה בתהליך המדיני, ההתקדמות בשטח תיצור לחץ לסיום את הכיבוש. כך, אם הכיבוש לא יסתיים עד 2011, הישגי הפלסטינים בשטח ישכנעו את הקהילה הבינלאומית כי הם יכולים להקים מדינה המתפקדת היטב, וכך האנומליה היחידה תהיה המשך הכיבוש.

3. גישה המשלבת בין ה-Top Down ל-Bottom Up

גישה זו מבטאת, למעשה, את מדיניותה של ממשלת ישראל הנוכחית, המקבלת את העיקרון של שתי מדינות לשני עמים, והמאמצת את מפת הדרכים ואת ההסכמים שנחתמו על-ידי ממשלות ישראל הקודמות. אבל על מנת להבטיח התקדמות גם בצד הפלסטיני ולסייע בהקמת מדינה פלסטינית, מעודדת ממשלת ישראל תהליך של Bottom Up, דהיינו עבודה שיטתית ויסודית של כוחות הביטחון הפלסטיניים, עריכת כנסים כלכליים גדולים, אכיפת חוק וסדר, בין היתר על-ידי הרחבת פעילות המשטרה הפלסטינית, וכן הסרת מחסומים וחסימות עפר על-ידי ישראל. בתהליך זה השיגה הרש"פ הישגים מרשימים וחסרי תקדים בתחום הביטחון בגדה, וכן בתחום הצמיחה הכלכלית. הפלסטינים מסתייעים בראש ממשלת בריטניה לשעבר טוני בלייר, המשמש נציג הקוורטט למזרח"ת, בגנרל האמריקני דייטון, ובגורמים אירופיים נוספים.

כפי שצוין עוד קודם לכן, במקביל לתהליך ה-Bottom Up מתחייב תהליך של Top Down, דהיינו גיבוש מדיניות שתוביל לשיחות רציניות עם הפלסטינים, שבלעדיו לא תהיה תזוזה במו"מ. הסימולטניות של שני התהליכים הללו עשויה ליצור מציאות שישאלו והפלסטינים כאחד יוכלו לחיות איתה.

נשאלת השאלה: האם יש בקרב שני הצדדים מנהיגות שיכולה לעשות זאת? בממשלת ישראל יש דעות שונות בעניין הסכם הקבע, הגבולות וסוגיות רבות אחרות. בישראל סבורים כי טרם הגיעה שעת המבחן של ישראל, בעיקר בגלל חוסר יכולת וחוסר רצון מצד ההנהגה הפלסטינית. הפלסטינים צריכים לקבל החלטה קשה מבחינתם על שתי מדינות, כמו בגין לפני חתימת הסכמי קמפ דייוויד, רבין ופרס בהסכמי אוסלו ונתניהו בנאום בר-אילן. ואולם, ההערכה היא שאין עדיין מנהיג פלסטיני שיכול לעשות כן. בינתיים, צריכה ישראל להמשיך לשלב בצורה פוזיטיבית בין Top Down ו-Bottom up.

4. האם לשנות פרדיגמה?

אחת ההערכות הנשמעות בישראל גורסת כי, למעשה, הפלסטינים אינם מעוניינים בהקמת מדינה פלסטינית. לפי גישה זו, הפלסטינים מרוצים מהמצב כפי שהוא היום, היות שהם מקבלים מיליארדי דולרים מדי שנה, זוכים לאהדת העולם ונמצאים במרכז התעניינותו. לטענת אותם גורמים ישראלים, אם הערכה זו אינה משקפת את המצב לאשורו, קשה להבין מדוע הפלסטינים מעכבים את יישומו של רעיון שתי המדינות. על רקע הערכה זו, הועלתה לאחרונה הצעה, לפיה תאמץ ישראל גישה שונה לחלוטין שתתבסס על שינוי פרדיגמה, כך שבמקום לחשוב מהו הפתרון לבעיה הפלסטינית, ראוי אולי לחשוב כיצד תמשיך ישראל להתקיים במשך דורות בלי פתרון לבעיה זו. כחיזוק לגישה זו נטען כי ישראל התקיימה בלי פתרון במשך 120 שנה, וכל ההישגים אליהם הגיעה הושגו בלי שלום עם הפלסטינים.

על-פי גישה זו, על ישראל ליזום צעדים חד-צדדיים, כנגזרת אפשרית של שינוי הפרדיגמה. אף שגישה זו נמצאת בדעת מיעוט בשיח הציבורי המתנהל בישראל כיום, יש הרואים בהינתקות מעזה הצלחה גדולה, במיוחד אם לא מודדים הצלחה על-פי היקף הטרור או על-פי מידת הנוכחות של חמאס ברצועת עזה, אלא על-פי מידת עוצמתה של ישראל וכוח ההרתעה שלה. בפועל, ישראל אכן חזקה יותר בלי עזה, ואם כבר נגזר על ישראל להילחם באויביה גם בדורות הבאים, אזי הנכס החשוב ביותר שלה הוא קיומה של חברה חזקה. לפי גישה זו, החברה הישראלית בלי הגדה ומזרח ירושלים חזקה יותר מאשר עם שטחים אלה. לפיכך, אל לישראל לתת לפלסטינים ולמדינות ערב את זכות הווטו בעניין מה שהכרחי וחיוני לה. מכאן, שיש לנקוט מהלך של הינתקות חד-צדדית גם משטחי הגדה ומזרח ירושלים.

ה. הממד הגלובאלי: ארה"ב ואירופה בתהליך השלום

1. מעצמת העל האמריקנית עודנה גורם מוביל שאין בלתו

החל בראשית כהונתו, הודיע נשיא ארה"ב ברק אובמה על כוונתו להשיג הסכם שלום כולל בין ישראל לשכנותיה בתוך שנה. שאיפה זו הוכחה כבלתי-ריאליסטית, וגם ניסיונו של אובמה להתקרב לעולם הערבי והמוסלמי נענה בשלילה, בעיקר לאור מה שנתפש בקרב מדינות ערביות ומוסלמיות כאי-נכונות מצד ארה"ב לנטוש את בריתה האסטרטגית עם ישראל. מעט יותר משנה לאחר תחילת כהונתו של אובמה, ברור לנשיא האמריקני ולאנשי ממשלו כי לא ניתן לחולל ניסים בזירה המזרח-תיכונית. על אף השאיפה לקדם מדיניות חדשה באזור כתגובת נגד למדיניותו של ממשל בוש, נאלץ ממשל אובמה להתמודד עם המציאות הקשה. ראייה לכך היא ההתנערות האמריקנית מן הכוונה לנהל שיח בלתי-מותנה עם סוריה ועם איראן. ראייה נוספת היא ההבנה שהסכסוך הישראלי-פלסטיני אינו בהכרח הגרעין הקשה של כל הבעיות באזור באשר הן. ואף על פי כן, כל הגורמים המערבים בתהליך המדיני באזור, כולל חברי הקוורטט הבינלאומי – רוסיה, האיחוד האירופי והאו"ם, מודעים לכך שאין תחליף לארה"ב ככוח המדיני המוביל והפעיל באזור גם כיום. ארה"ב שואפת לחדש את המו"מ המדיני בין ישראל לפלסטינים בהקדם, מאחר שלוח הזמנים הפוליטי בארה"ב דוחק. אם לא תושג התקדמות מהותית עד לבחירות לקונגרס בסוף שנת 2010, לא יהיו סיכויים להתקדמות בתהליך השלום לאחר מכן.

ככלל, עמד השנה תהליך השלום הישראלי-פלסטיני במרכז המחלוקת החריפה שנתגלעה בין הממשל האמריקני לבין ממשלת ישראל, ואשר העמידה בסימן שאלה את מערכת היחסים ההדוקה בין שתי המדינות. בעוד שבארה"ב עלה ממשל דמוקרטי בהנהגתו של ברק אובמה, שהחליט להתנער באופן חד ממדיניות קודמו, תוך הושטת יד לפיוס עם העולם הערבי והמוסלמי ומתן כוונה להידבר עם איראן ללא תנאים מוקדמים, בישראל עלתה כמעט באותו הזמן ממשלת הימין בראשות בנימין נתניהו, שהיא חשדנית באשר לכוונותיו של הממשל האמריקני החדש ביחס לישראל. בעיני גורמים רבים בישראל, ממשלתיים ולא-ממשלתיים, נתפשת מדיניות של ממשל אובמה בשנה וחצי האחרונות כנסיגה ברורה ומובהקת ממסגרת היחסים המיוחדים שהתקיימה בין שתי המדינות בעשורים האחרונים. מבחינתם של גורמים אלה, נדמה כי ממשל אובמה נכון להקריב אינטרסים ישראלים חיוניים לטובת אסטרטגיית הפיוס האמריקנית כלפי העולם הערבי והמוסלמי.

מנגד, עוררה מדיניותה של ממשלת נתניהו חשדנות אמריקנית באשר לכוונותה של ישראל להתקדם בתהליך המדיני. התחושה הרווחת בקרב גורמי ממשל אמריקניים היא שכל מהלך שנקטה ממשלת ישראל בשנה האחרונה במסגרת תהליך השלום נבע מלחץ אמריקני, החל בנאום בר-אילן של רה"מ נתניהו וכלה בהכרזתו על הקפאת הבנייה בהתנחלויות. למרות מחוות אלה מצד ראש ממשלת ישראל, קשה שלא להתרשם מן ההידרדרות המהותית שחלה ביחסי שתי המדינות. זאת, על אף הצהרותיהם של גורמים בממשל האמריקני ומחוצה לו, לפיהן ארה"ב וישראל הן שותפות טבעיות וגרעין היחסים המיוחדים נותר על כנו.

ובכל זאת, חשוב לזכור כי מערכת היחסים בין וושינגטון לירושלים מתנהלת בעיקר סביב נושא התהליך המדיני. גם בעבר ידעו היחסים בין שתי המדינות עליות ומורדות על רקע חילוקי דעות באשר לדרכים המועדפות לסיום הסכסוך. ההתמודדות עם אתגר התהליך המדיני, יחד עם הטיפול בסוגיית הגרעין האיראני, היא אינטרס חיוני הן לישראל והן לארה"ב. התקדמות בשני הנושאים הללו אינה צריכה להתבסס על ההנחה שארה"ב או ישראל מתפשרות זו כלפי זו, אלא על ההבנה שהתמודדות נכונה עם אתגרים אלה היא אינטרס משותף לשתי המדינות.

2. אירופה בתהליך המדיני: שותפה משנית למאמץ האמריקני

לקחים מתקופת כהונתה של צ'כיה כנשיאת האיחוד

באשר לתפקידו של האיחוד האירופי במזה"ת, מושמעות טענות בתוך האיחוד ומחוצה לו לפיהן האיחוד נוקט מדיניות קצרת טווח, נקודתית ומאולתרת. ואף על פי כן, אירופה תובעת מארה"ב לשתף אותה במהלכים ובאתגרים הניצבים בפני המערכת העולמית בכל הקשור לזירה המזרח-תיכונית. בחינה של המחצית הראשונה של שנת 2009, אז מילאה צ'כיה את תפקיד הנשיאה התורנית של האיחוד האירופי, עשויה ללמד על נקודות החוזק והחולשה בפעילותו של האיחוד במזה"ת ובמעמדו. בתקופה זו הוחלט להגביר את התיאום בין האיחוד לבין ארה"ב, במיוחד במזה"ת. ואולם, תגובת האיחוד למשבר בעזה, (מבצע "עופרת יצוקה" החל בסמוך לכניסת צ'כיה לתפקידה), לא הייתה אפקטיבית. היא שיקפה את מגבלות מעמדו של האיחוד האירופי באזור ואת חוסר ההלימה בין שאיפותיו לבין יכולותיו הפוליטיות והדיפלומטיות. התנהלות האיחוד באותה

תקופה היתה מאכזבת, במיוחד לנוכח הפוטנציאל המדיני שיש לאיחוד. כדי לממש פוטנציאל זה האיחוד צריך להשקיע מאמץ רב יותר.

צ'כיה ראתה עצמה כמי שתפקידה המרכזי לאזן בין שני הצדדים, הישראלי והפלסטיני. מחד גיסא, הוסיף האיחוד לפעול לשדרוג היחסים עם ישראל, ואף פעל לחיזוק היחסים בין ישראל לבין ארגון נאט"ו. מאידך גיסא, הגביר האיחוד את מעורבותו בזירה הפלסטינית, ותמך ברה"מ הפלסטיני סלאם פיאד וברפורמות שלו, וכן בחיזוק המצב הביטחוני הכללי בשטחים ובהקפאה יעילה ונראית לעין של הבנייה בהתנחלויות. במרכז סדר יומו של האיחוד במזה"ת עמד הצורך לקדם את הכלכלה הפלסטינית במקביל למו"מ המדיני והוא העניק לרשות הפלסטינית סיוע הומניטרי וכן סיוע לפיתוח כלכלי.

על האיחוד האירופי לאמץ כמה יסודות מדיניים בכל הקשור לישראל ולסכסוך הישראלי-פלסטיני, מתוך אמונה שיש ביסודות אלה מכנה משותף רחב לכל הגורמים המעורבים בתהליך המדיני, ושקידומו של מצע משותף זה יכול להביא לשלום בר-קיימא וביטחון לישראל, לפלסטינים, למדינות המזה"ת, לאירופה ולאררה"ב. לכן, אירופה צריכה לנצל מכנה משותף זה כבסיס לפעולה, ולאמץ יסודות אלה:

1. הגישה האירופית העכשווית כלפי הסכסוך הישראלי-פלסטיני נראית מאולתרת. אירופה צריכה לגבש תוכנית ארוכת טווח ובת-קיימא הכוללת מדיניות חוץ וביטחון סדורה, שעמה תהיה נכונה לפעול באזור בצורה נמרצת. פעולה עקבית ואחידה של האיחוד היא המפתח ליצירת אמון בין הצדדים ולהצלחה במו"מ.
2. ישראל היא בת הברית החשובה ביותר לאירופה ולאררה"ב במזה"ת, ויש לשמור על הקשר הזה ולחזקו, תוך הבטחת ביטחונה של ישראל נגד כל איום חיצוני על קיומה. אם גישה זו לא תאומץ גם במוסדות האיחוד, לא יוכל האיחוד לשמש גורם בעל השפעה במזה"ת. ישראל, מצדה, צריכה לשנות את תפיסתה באשר למעמדה של אירופה בתהליך המדיני, מתפישתה כשותפה לתהליך שעה שאין תהליך מדיני, לראייתה כשותפה ממשית בקידום תהליך זה.
3. כל קריאה או ניסיון למחוק את ישראל מהמפה היא בלתי-קבילה ויש לדחות אותה על הסף. כמו כן, על האיחוד להבין כי אירופה עצמה תורמת לאימוצן של גישות אנטי-ישראליות ואנטישמיות בבטאה לעיתים יחס סובלני כלפיהן, באמצעות מדיניות בלתי-עקבית ובלתי-מאוזנת.
4. המצב הנוכחי של הפלסטינים הוא בלתי-נסבל גם להם וגם לישראל, במיוחד לטווח הארוך, ולכן יש לפעול במהרה להקמת מדינה פלסטינית בת-קיימא לצדה של מדינת ישראל. במסגרת זו יש למצוא פתרון מוסכם של כל הסוגיות השנויות במחלוקת בין הצדדים, קרי: גבולות, ירושלים ושאלת הפליטים וזכות השיבה.
5. אירופה צריכה לשכנע את הפלסטינים בחשיבות ההכרה בזכות קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית.

כהונתה של ספרד כנשיאה התורנית של האיחוד

שנת 2010, שנת יישומה של אמנת ליסבון, מסמלת את כניסתו האפשרית של האיחוד האירופי לעידן חדש גם בזירה הבינלאומית. במסגרת זו תינתן עדיפות לפעילות במזה"ת וליחסים עם ישראל. ספרד כנשיאה התורנית של האיחוד האירופי הביעה עניין להעניק קדימות לחיזוק היחסים בין ישראל לאיחוד האירופי, תוך יצירת מעמד מיוחד (privileged status), שתהיה בו הכרה דה פקטו בשותפות הערכים והחזון בין הצדדים, ובנכונותם להילחם על הגשתם של ערכים אלה. כאמור לעיל, הדבר מחייב את האיחוד לזכות באמון ישראל, החברה הישראלית והרשויות בישראל, שכן ללא אמון לא יתאפשר תפקיד אירופי מהותי בתהליך. ספרד אינה מאמינה בלחץ ובסנקציות כדי לקדם מהלכים, לבד ממקרים בהם יש סכנה ממשית לביטחון הבינלאומי כמו במקרה של תוכנית הגרעין האיראנית. מכאן, שאין להתנות את שיפור היחסים בין האיחוד לישראל בהתקדמות בתהליך השלום.

סוגיית תהליך השלום היתה מוקד הפעילות הראשון של ספרד כנשיאה התורנית של האיחוד בשנת 1995. במסגרת פתיחת תהליך ברצלונה, קיימה ישראל, לראשונה, דיאלוג עם נציגי ארבע מדינות ערביות. כיום, הודות ליוזמה של צרפת בתקופת כהונתה כנשיאה התורנית של האיחוד, פועל האיחוד ליצירת "איחוד של מדינות הים התיכון" (Union for the Mediterranean). האיחוד האירופי תחת נשיאות ספרד ניסה לקדם את תהליך הנורמליזציה בין הצדדים לסכסוך המזרח-תיכוני באמצעים כלכליים באמצעות פסגת ברצלונה, שהיתה אמורה להתקיים בראשית יוני 2010. פסגת ברצלונה בוטלה

מסיבות פוליטיות, בשל התנגדות מצדן של מדינות ערביות שהיו אמורות להשתתף בפסגה להשתתפותו של שר החוץ הישראלי אביגדור ליברמן, אם כי הסיבה המוצהרת לביטול היתה הרצון לתת עדיפות עליונה לשיחות הקרבה בין ישראל לפלסטינים כשלב מקדים לחידוש המו"מ המדיני.

הסיוע הכלכלי האירופי כמנוף לקידום תהליך השלום

אירופה יכולה לנצל את הסיוע הכלכלי כמנוף להשגת התקדמות בתהליך המדיני ולא להמתין עד שיושגו הישגים פוליטיים. עליה להמשיך לסייע כלכלית כפי שעשתה במשך שנים רבות כתורמת הראשית לכלכלה הפלסטינית, אבל יהיה צורך לבדוק איזה שימוש נעשה בכסף זה. האיחוד צריך לגרום לכך שהפלסטינים יצמצמו את התלות שלהם בכסף שמוענק להם על-ידי המדינות התורמות, באמצעות סיוע אקטיבי יותר בבניית הכלכלה הפלסטינית, בעיקר על-ידי תמיכה בסקטור הפרטי. בנושא זה יש קונצנזוס מלא בין אירופה, ישראל והפלסטינים.

הודות לאימוץ מגמה זו של עידוד הסקטור הפרטי, מוקם בימים אלה אזור תעשייה חדש בבית לחם במטרה להילחם באבטלה בקרב צעירים משכילים. באזור זה יוקמו מרכז מסחרי לנשים, וכן פעוטונים. לצורך ביצוע הפרויקט הוקמה חברה בשותפות פלסטינית-צרפתית (50 אחוז לכל צד), כשבצד הפלסטיני שותפים 20 אנשי עסקים. המיזם התאפשר בזכות התמיכה המלאה של ממשלת ישראל שסייעה בעידוד הייבוא, בהעברת סחורות, במתן ויזות לפלסטינים ובסיוע ביוקרטי וביטחוני.

לאירופה תפקיד במזה"ת והיא צריכה לשמש מקור השראה לישראל ולפלסטינים. כפי שבאירופה התהליך החל במישור הכלכלי, בהסכמים על שיתוף פעולה בתחום הפלדה והפחם, כך שיתוף פעולה כלכלי יכול לסלול את הדרך לשלום גם במזה"ת. אבל, כאמור לעיל, כלכלה לבדה לא תוכל להוביל לשלום ללא תהליך מדיני אשר אירופה צריכה להמשיך ולסייע בהגשתו.

אם כן, האיחוד ימשיך לתאם את מהלכיו במזה"ת עם ארה"ב, שכן זו האחרונה זקוקה לבני ברית חזקים כמו האיחוד, שמכיר במעמד הבכיר של ארה"ב בכל הקשור לתהליך השלום. בנושא זה החליטו ארה"ב והאיחוד להשלים זו את זה כדרך המועדפת של שני הכוחות הללו לפעול במזה"ת. הן ארה"ב והן מדינות האיחוד מודעות לכך שפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא אינטרס חשוב עבורן, אשר ישפר בצורה משמעותית את ביטחונן הלאומי.

ו. הממד האזורי: מדינות ערב ותהליך השלום

באשר לתרומתן של מדינות ערב לקידום תהליך השלום הישראלי-פלסטיני – הדעות חלוקות. אלה המפקקים ביכולתן או בנכונותן של מדינות ערב לקדם את התהליך, מציינים כדוגמה את כישלון מאמציו של הנשיא קלינטון לגייס בשנת 2000 את תמיכת מנהיגי ערב במהלך פסגת קמפ דייוויד. גם כשהיו מעורבים, הם לא הצליחו, ואולי גם לא ניסו, לשכנע את ערפאת לקבל את מה שהוצע לו על-ידי הנשיא קלינטון ועל-ידי ראש ממשלת ישראל דאז ברק. מאוחר יותר, הם אף לא הצליחו לשכנע את הפלסטינים לקבל את הצעתו מרחיקת הלכת של רה"מ לשעבר אולמרט. על-פי הגישה הישראלית, מדינות ערב צריכות לתמוך בוותורים פלסטיניים.

תוכניתו של ממשל אובמה מנסה לערב בתהליך את מדינות ערב כגוש, מתוך תקווה שהן תוכלנה לסייע בשכנועה של ישראל להפסיק את הבנייה בהתנחלויות, כולל במזרח ירושלים, באופן מוחלט, ובתמורה להתקרבות ערבית לישראל שתכלול צעדי נורמליזציה. אך ניסיון זה של האמריקנים לא צלח עד כה, לא מול הערבים ולא מול ישראל, בשל קריאה לא נכונה של המצב על-ידי האמריקנים. יחד עם זאת, חשוב להמשיך ולנסות לערב את מדינות ערב בתהליך. ארה"ב צריכה לדרוש מהן להעניק יותר כסף לפלסטינים ולהיות יותר מעורבות פוליטית. כמו כן, יש ביכולתן לתרום רבות לבניית החברה והמוסדות שיאפשרו הקמת מדינה פלסטינית. מעורבות ערבית תצליח רק אם תופעל כחלק מתהליך של Bottom Up שיוביל להכרה במדינה הפלסטינית כאשר היא תהיה קיימת למעשה בשטח.

המצדדים בשילובן של מדינות ערב בתהליך השלום טוענים כי אין לגזור מהכישלון לגייס את תמיכת הערבים בקמפ דיוויד לגבי העתיד. ההיסטוריה מוכיחה כי כשהבשילו התנאים, מנהיגי מדינות ערב הצטרפו לתהליך. הם עשו כן בוועידת מדריד ובשיחות הרב-צדדיות שהתקיימו במסגרתה, בארבע ועידות פסגה כלכליות (קזבלנקה, עמאן, קהיר וזוחא). הם ביצעו מפנה אסטרטגי בהתייחסותם לישראל ולסכסוך בהצבעה על יוזמת השלום הערבית (סעודית) במרס 2002. מכאן ניתן להסיק כי יש פרטנרים לשלום גם במעגל הערבי הרחב. אחד הלקחים שניתן לאמץ מכישלון ועידת קמפ דיוויד בשנת 2000 הוא שאין להשאיר את מדינות ערב לסוף התהליך אלא לשלבן עם תחילתו, כך שתוכלנה לסייע בגיבוש המנגנונים שבאמצעותם ניתן יהיה ליישב את הסכסוך.

המצדדים במעורבות מדינות ערב, בעיקר העשירות שבהן, גורסים כי זהו אינטרס המגלם מצב של win-win עבור כל השחקנים ובראשם ישראל, מסיבות אלה:

1. מבחינת ישראל, במו"מ בילטרלי, ישראל היא הצד החזק והנותן, בעוד שהפלסטינים הם הצד המקבל. הרחבת קשת המשתתפים במו"מ תאפשר לישראל לא רק לתת אלא גם לקבל מהעולם הערבי המתון בדרכים רבות. זוהי גם דרך לשכנע את הציבור הישראלי שזו עסקה טובה.
2. באשר לפלסטינים, אין כיום מנהיג פלסטיני שיכול לקבל החלטה בסוגיית האגן הקדוש בירושלים, בלי התשומה של העולם הערבי, ובעיקר של מדינות בעלות זיקה דתית מובהקת לנושא, כמו מרוקו, סעודיה וירדן.
3. אין מנהיג פלסטיני שיכול לקבל החלטה הנוגעת לפליטים הפלסטינים בלי התמיכה וההסכמה של המדינות המארחות את הפליטים, בעיקר אלה שמארחות פליטים מ-1948. המלך חוסיין המנוח התבטא בעבר בנושא וקבע שסוגיית הפיצוי לפליטים אינה רק סוגייה של פיצוי בין ישראל לפליטים, אלא גם פיצוי למדינות המארחות שהשקיעו בפליטים כסף רב מ-1948 עד היום, ואשר עליהן להיות חלק מהמו"מ בנושא.
4. יוזמת השלום הערבית היתה בראש ובראשונה אינטרס ערבי. מדינות ערב עומדות בפני סיכון ואיום על משטריהן מצד איראן, או מבית, נוכח התחזקות "האחים המוסלמים". דרכה של האופוזיציה להילחם במשטרים בכל מדינות ערב המתונות היא להאשימם בסיוע ל"תוקפנות הישראלית" נגד הפלסטינים. הדרך היחידה של המשטרים הללו להתמודד עם האופוזיציה היא להצטרף לתהליך השלום, בהנחה שכאשר יושג הסכם בין ישראל לפלסטינים, יוכלו המשטרים להתפנות לטפל באופוזיציה מבית.

יוזמת השלום הערבית מבטאת התפתחות חיובית מצדן של מדינות ערב. מצדדי היוזמה רואים בה מפנה אסטרטגי מצדן של מדינות ערב, שעברו כברת דרך ארוכה מאז עידן "שלושת הלאומים" של ועידת חרטום ב-1967, וזנחו את התביעות המסורתיות לחזור למצב ששרר ב-1948, ואת הקריאות נגד זכות קיומה של ישראל. ביוזמה גם אלמנטים אזוריים, והיא עוסקת בבעיות שעלו בעקבות מלחמת ששת הימים: הכיבוש, שאלת ירושלים כבירת שתי המדינות ובעיית הפליטים. אף שישראל אינה מקבלת את כל המרכיבים המופיעים בה, אין להתעלם מהשינוי שהיא טומנת בחובה. יתר על כן, יוזמת השלום הערבית אינה תוכנית שישראל צריכה לחתום עליה. על ישראל לראות ביוזמה זו תוכנית אופרטיבית שמדינות ערב יכולות לחיות עמה בשלום. בהמשך לאמור לעיל, על ישראל לגבש יוזמה משלה שתשמש מענה הולם ומצע מדיני-אסטרטגי הולם ליישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני והישראלי-ערבי מתוך נקודת מבט המציבה את האינטרסים החיוניים של ישראל בראש סדר העדיפויות הלאומי.

ז. הממד הכלכלי: מניע תהליך או פרי של תהליך?

1. הפירות הכלכליים של השלום בין ישראל לשכנותיה

ככלל, הסכמי השלום בין ישראל למצרים, ירדן והפלסטינים הביאו לשיתוף פעולה כלכלי עמם, ואפשרו קשרים עקיפים עם המעגל השני של המדינות השכנות לישראל. ואולם, השלום עם מצרים וירדן לא יצר שינוי מהותי ביחסי המסחר של שתי מדינות אלה עם ישראל. בצד הישראלי, הציפיות היו גבוהות בעיקר בכל הנוגע לייצוא סחורות ושירותים, אך אלה התממשו רק בחלקן בשל אופיו הקר של השלום בין ירדן ומצרים לבין ישראל.

מצרים: מאז נחתם הסכם השלום עם מצרים, ישראל מקיימת עמה שלושה פרויקטים גדולים: אחד מהם הוא ה-QIZ שפתח אפשרויות תעסוקה רבות במצרים ותוצרי הייצוא שלו הם רבע (מיליארד דולר) מכלל ייצוא הטקסטיל של מצרים. שלושת מיליארדי הדולרים האחרים גם הם תוצר עקיף של ה-QIZ, שהזניק את התעשייה המצרית קדימה. הסכם דומה נחתם עם ירדן בשנת 1998, והוא יצר 40 אלף מקומות עבודה חדשים בירדן, והגדיל משמעותית את הייצוא. לשני הפרויקטים האחרים עם מצרים - בית הזיקוק "מידור", שהיה פרויקט ישראלי-מצרי ובעיקר פרויקט הגז EMG יש חשיבות משתי בחינות: זהו מסר לעולם ממצרים שהיא מוכנה לספק גז לישראל, וזה מסר מישראל לעולם, האומר שהיא מוכנה להיות תלויה במצרים. יש בכך שילוב של אמירה פוליטית עם נוחות כלכלית. הסכמי האנרגיה עם המצרים הביאו לשיפור היחסים בין שתי המדינות. שיפור היחסים סייע בשחרור עזאם עזאם מהכלא המצרי (דצמבר 2004) עוד טרם מיצוי גזר דינו, אפשר את התיאום בנושא ההינתקות מעזה, ואת המעורבות המצרית בעניין שחרורו של החייל החטוף, גלעד שליט.

המשבר הכלכלי העולמי לא פגע ברמת הסחר עם מצרים. לפי נתונים רשמיים, בשנת 2009, ייצאה ישראל למצרים סחורות ומוצרים בהיקף של 135 מיליון דולר, וייבאה ממצרים בהיקף של 270 מיליון דולר. בהשוואה לשנת 2008, הייצוא למצרים ירד בערך ב-3 אחוזים, ואילו הייבוא גדל בכ-150 אחוז. ואולם, הנתונים הרשמיים שמציגות שתי המדינות אינם כוללים נתונים על ייבוא נפט וגז ממצרים לישראל, אף על פי שהיו דיווחים שונים על ייבוא בסדר גודל של עשרות ואפילו מאות מיליוני דולרים לשנה ממצרים. שיעורים כאלה של ייבוא ממצרים הופכים את ישראל לפרטנר משמעותי לסחר עם מצרים, שסך הייצוא שלה עומד על כ-33 מיליארד דולר לשנה. יש בישראל גישות שונות לנושא ייבוא הנפט ממצרים לישראל. יש החושבים שהתלות במצרים מסוכנת. אחרים רואים בכך דווקא אמצעי לחיזוק הקשרים הפוליטיים בין שתי המדינות, אשר ימנע שינוי לרעה ביחסי מצרים-ישראל. גילוי גז בשדות תמר ודלית מצמצם את התלות הבלעדית של ישראל במצרים. לגילוי זה תהייה השלכות חיוביות בכל הקשור להפחתת העלויות בעת חתימת חוזים מסחריים עם מצרים בעתיד.

ירדן: בשנת 2009 שמרה ירדן שמרה על מאזן הסחר עם ישראל. לפי נתונים רשמיים, בשנה זו עמד הייצוא לירדן על 230 מיליון דולר, ירידה של 20% מהשיא של שנת 2008. הייבוא עמד על כ-70 מיליון דולר, ירידה של 30 אחוז לעומת שנת 2008.

באשר ליחסי התיירות בין ישראל לבין מצרים וירדן, מאזן התיירות למדינות שלישיות הוא חיובי: מאות אלפי מבקרים זרים נהנים מדי שנה ממעבר חופשי בין אילת לטאבה, וממעבר חופשי לירדן, שהגשרים אליה פתוחים. הסכמי ה-QIZ הם דוגמה מצוינת להצלחת שיתוף הפעולה גם בין ישראל לבין ירדן. הסכמים אלה הובילו לגיבושם ולהזנקתם של עשרות מיזמים משותפים עם הירדנים, בעיקר בתחומי הטקסטיל והפלדה. אין גם לזלזל בשימוש שעושה ירדן בנמלי הים של ישראל. עם זאת, מצרים וירדן עדיין מסרבות לחבר את ישראל למעגל החשמל במתח גבוה שלהן, דבר שיכול לשרת היטב את האינטרסים הכלכליים שלהן.

שאר מדינות ערב: הפוטנציאל לשיתוף פעולה כלכלי עם שאר העולם הערבי, מעבר לנאמר לעיל לגבי מצרים וירדן, ובהנחה שייחתמו הסכמי שלום עם מדינות ערב שבמעגל הראשון של הסכסוך, הוא נמוך מסיבות אלה: התוצר המקומי הגולמי (GDP) של ישראל עומד על 27.5 אלף דולר לשנה, במונחים של Purchasing Power Parity (PPP), בעוד שאצל שכניה של ישראל במעגל הראשון, חוץ מלבנון, התמ"ג עומד על כ-20 אחוזים מן התמ"ג הישראלי, במונחי PPP. נוסף לכך, אין מתאם בין הכלכלה הישראלית לבין הכלכלות הערביות. רוב הייצוא הישראלי מבוסס על היי-טק, שהוא 52 אחוזים מהייצוא התעשייתי הישראלי, ואם כוללים בנתונים אלה גם שירותי תוכנה ומחקר ופיתוח (מו"פ), מגיע ייצוא ההיי-טק הישראלי לכדי 70 אחוזים מן הייצוא התעשייתי. מאחר שהביקוש למוצרים אלה בשווקים הערביים נמוך, לא ניתן לצפות בשלב זה לגידול משמעותי בשיתוף הפעולה הכלכלי עם מדינות ערב.

הסכם שלום כולל עם העולם הערבי ישפיע יותר על יחסיה של ישראל עם שכנותיה הנמצאות במעגל השני, אליהן ישראל כבר מייצאת בצורה עקיפה. יש פוטנציאל עצום לייצוא למדינות אלה, ובמיוחד לערב הסעודית, שתושביה נהנים מתמ"ג של 21 אלף דולר לנפש בשנה; לשש מדינות האמירויות, וכן לכווית ולקטאר (בה התמ"ג לנפש ניצב במקום השני בעולם אחרי ליכטנשטיין – 121 אלף דולר). כל המדינות הללו עוברות תהליך של פיתוח תשתית פיזית ואנושית ושל השקעות מיוחדות בחינוך, חינוך מדעי וטכנולוגיה, ההופך אותן לשוק אטרקטיבי במיוחד לתעשיית ההיי-טק של ישראל.

הרשות הפלסטינית: הייצוא הישראלי לרש"פ בשנת 2009 עמד לפי נתונים רשמיים על 2.8 מיליארד דולר, שזו ירידה של 15 אחוזים לעומת שנת 2008. הייבוא מהרש"פ עמד על 400 מיליון דולר, ירידה של יותר מ-30 אחוזים ביחס לשנת 2008. בשוק העבודה, בתוך תחומי הקו הירוק עובדים כ-28 אלף פלסטינים בצורה חוקית וכ-25 אלף מחוץ לקו הירוק. בישראל עובדים עוד כ-25 אלף שוהים בלתי-חוקיים (שב"חים). משכורתם הממוצעת ליום של אלה העובדים בישראל כחוק, כולל הטבות

סוציאליות, עומדת על 177 ש"ח. זו משכורת כפולה מזו שעובד פלסטיני משתכר ברש"פ. סוגיית העסקת כוח עבודה פלסטיני בישראל שנויה במחלוקת. יש האומרים שהעיסוק בעבודות פשוטות, החיכוך עם הישראלים, ובעיקר הפער ברמת החיים, מגבירים את המתח בין הישראלים לפלסטינים. פתרון מועדף לסוגייה זו עשוי להיות הסכם נוסח ה-QIZ. באזור התעשייה ארז, לפני שנהרס על-ידי חמאס הועסקו 5,000 עובדים ביותר מ-200 מפעלים ובתי מלאכה שמחציתם היו בבעלות ערבית מלאה, עם מחזור עסקים כולל של כ-170 מיליון דולר בשנה וייצוא של כ-60 מיליון דולר בשנה.

מצב של שלום כולל באזור עשוי ליצור פרדוקס מעניין: מצד אחד המסחר עם מדינות ערב יגבר, אך מצד אחר הסחר עם הפלסטינים עלול לקטון, שכן אז יהיו לישראל מתחרים על השוק הפלסטיני.

2. ההתפתחויות הכלכליות החיוביות ברשות הפלסטינית

לאחר כמה שנים בהן הכלכלה הפלסטינית היתה במגמת ירידה משמעותית (צניחה של 34 אחוזים בצמיחה משנת 2000), בשנת 2009 הסתמנה צמיחה משמעותית של 11 אחוזים בגדה המערבית, וניכרת הופעה מחודשת של גורמים שמשפרים את רמת החיים, והנתפשים כמעודדי מתינות בקרב הפלסטינים בגדה.

כמה פרויקטי ענק חדשים עשויים לתרום להמשך הגדלת הצמיחה בגדה: בהיתר ישראל אושרה השקעה באל-וטניה, ערוץ התקשורת הסלולארי החדש הצפוי להזרים השקעות של 700 מיליון דולר, ולייצר אלפי מקומות עבודה והכנסות של 350 מיליון דולר לרש"פ מדי שנה. כמו כן, מחוץ לעיר רמאללה נבנית עתה בסיוע ישראלי (ייזום, מתן אפשרות ותמיכה), עיר חדשה בשם רוואבי. הקרן הפלסטינית להשקעות כבר בנתה 3,000 יחידות דיור במחירים סבירים, וקטאר תשקיע כ-45 מיליון דולר בבניית 5,000 בתים. על הפרק השקעות בסך של 250 מיליון דולר מהאיחוד האירופי לפרויקט רוואבי אשר 15 אחוזים מהן מושקעים בדרכים, בחשמל ובביוב. יתרת הכסף לפרויקט זה תגויס דרך הסקטור הפרטי. השקעה של מיליארד דולר בדיור תעלה את רמת החיים בצורה משמעותית ותגדיל את התוצר הלאומי הגולמי (תל"ג) ב-1.5 אחוזים בכל אחת מחמש השנים הבאות.

ההתפתחויות החיוביות בתחום הכלכלה הן ביטוי לתפישת העולם של ההנהגה הפלסטינית הנוכחית – בראשות מחמוד עבאס (אבו מאזן) וסלאם פיאד, הנתפשים כפתוחים יותר למו"מ ולעסקים, כמי שרוצים בשלום עם ישראל, בסקטור פרטי מתפתח, ובחיים טובים יותר לאוכלוסייה הפלסטינית. יש לראות בהתפתחויות חיוביות אלה קריאת תגר על התפישה הנפוצה בקרב פוליטיקאים ישראלים, על פיה ישראל זקוקה לשכנים חלשים על מנת להשיג שלום בר-קיימא.

אלה הן המסקנות המתבקשות מהמגמות הכלכליות החיוביות בגדה:

1. חיוני שכל סיוע הניתן לפלסטינים ינותב לסקטור הפרטי, שהוא שני שלישים מהאוכלוסייה בגדה, והכוח המתון בפוליטיקה הפלסטינית.
2. אסור לישראל להשתמש בכלכלה כאמצעי לחץ לקידום תהליך השלום, אלא כמכשיר לבניית מתינות. שימוש בכלכלה כנשק מסייע דווקא לקיצוניים.
3. שגשוג כלכלי יוביל לשכנים יותר יציבים ושלום יציב.

ח. המלצות לפעולה: פיתוח הכלכלה הפלסטינית כתמריץ לקידום התהליך המדיני

ביחסי מדינות, לעיתים פוליטיקה באה בעקבות עסקים, לעיתים הפוליטיקה מקדימה עסקים, ולעיתים האקדמיה תורמת לכל אחד מהתהליכים. במזה"ת צריך למזג ולשלב בין ההיבטים הפוליטיים, האסטרטגיים והכלכליים, על מנת להשיג התקדמות. התמקדות בכל אחד מהם לחוד תוביל לכישלון. ואולם, השאיפה לקדם את הכלכלה תהיה תמיד תוצר לוואי של התהליך המדיני, שיוסיף להיות הנושא המרכזי שיש לטפל בו. על כן, השיפור שחל בכלכלה הפלסטינית בשנת 2009 אינו יכול להיות אלטרנטיבה להסדר פוליטי, ואין הוא יכול להתקיים בוואקום פוליטי. בלי התהליך המדיני לא יהיה שום שינוי ממשי ביחסים בין ישראל לפלסטינים. ואף על פי כן, בהיעדר התקדמות של ממש בתהליך המדיני, רואה ממשלת ישראל הנוכחית חשיבות

בקידומו של שיתוף פעולה כלכלי באזור כולו כאמצעי להנעת תהליך השלום. תפישה זו עלתה הן בנאום בר-אילן של רה"מ נתניהו והן בהחלטה לחדש את פעילותו של המשרד לשיתוף פעולה אזורי.

ישראל מעוניינת לאמץ את המודל הכלכלי של הסכמי ה-QIZ גם מול הפלסטינים וכבר פועלת בנושא. בימים אלה מתאמת ישראל עם ממשלת צרפת את פיתוחו של אזור תעשייה בבית לחם. בשנה האחרונה השקיעה ישראל מאמץ להקל על חיי הפלסטינים בגדה, בין היתר על-ידי הסרת מחסומים ונקודות ביקורת, וכן על-ידי הארכת שעות הפעילות במעברי אלנבי על גבול ישראל-ירדן, בתרקומיה ליד חברון ובג'לאמה ליד ג'נין. פתיחת מעבר כלי הרכב בג'לאמה מאפשרת לערביי ישראל מעבר של 500-600 מכוניות ליום לקניות בג'נין על בסיס יומי. כל שבת עורכים כ-7,000 ערבים ישראלים קניות בשכם, וכ-15-20 אלף ערבים ישראלים עורכים קניות במזרח ירושלים. פתיחת המעברים לגדה לערבים ישראלים היא אחת הסיבות לצמיחה הגבוהה בכלכלה הפלסטינית בשנה האחרונה.

באמצעות שיתוף פעולה בין ישראל למדינות ערב ניתן לפתח פרויקטים חיוניים למזה"ת, כמו התפלת מים, אנרגיה סולארית, הצבת משאבות נפט וגז ודרכי תעבורה שיחברו בין אסיה, אירופה ואפריקה. אם השקט הביטחוני היחסי יוסיף לשרור תוכל ישראל ליישם שורה של מהלכים שיקדמו את הכלכלה הפלסטינית:

1. יישום פרויקטים בצורה רוחבית ומקיפה על מנת ליצור אפקט מקסימאלי, בלי כל תנאים מקדימים.
 2. קביעת לוח לביצוע פרויקטים הכלכליים, כך שיהיו שקופים לישראלים, לפלסטינים ולקהילה הבינלאומית, כולל ארה"ב והאיחוד האירופי, וכן מדינות ערב, ובראשן מצרים, ירדן ומדינות המפרץ.
 3. בחירת פרויקטים שיהפכו לסיפור הצלחה בטווח הזמן המידי, במטרה לשפר את האווירה וליצור אמון, עד שניתן יהיה לבצע פרויקטים ארוכי טווח.
 4. התמקדות בתעסוקה כנושא העיקרי. ישראל צריכה להתחייב ל-100-150 אלף עובדים פלסטינים בטווח של 5-10 שנים. התחייבות זו תספק פתרון לעלייה בביקוש למקומות עבודה חדשים ברש"פ למשך 3-4 שנים.
 5. יצירת אזורי תעשייה ליד חברון, בית לחם, טול כרם, ג'נין ויריחו על-ידי המדינות התומכות. הקמת אזורים כאלה עשויה לשמש מנוע גידול חיוני במשק הפלסטיני, ולייצר מקומות עבודה חדשים לתעשיות הפלסטיניות.
 6. פיתוח תחומים כמו תיירות, מסילות רכבת, שימוש בנמלים, חשמל, גז, נפט ועוד נושאי תשתית.
- מלבד היבטים אלה, עשויים לסייע גם המהלכים האופרטיביים הבאים לשיפור חיי הפלסטינים:
1. סחר משופר ותעבורה של סחורות תוך שחרור של צווארי הבקבוק התחבורתיים בגדה המערבית.
 2. הקמת מרכזי לוגיסטיקה המציעים חבילות שירותים ליד נקודות ביקורת, ובין ישראל לגדה.
 3. הפרדת סחורות המחייבות טיפול מיוחד מקווי התעבורה העיקריים.
 4. הקצאת נקודות ביקורת מיוחדות למכולות המכילות מטען לייצוא.
 5. הגברת השימוש במכולות פתוחות.
 6. שינויים בתחום הביטחוני, כמו מתן היתר לאנשי עסקים או לספקים פלסטיניים לעבור במסלול מהיר והרחבת המעורבות הפלסטינית במעברי הגבול.